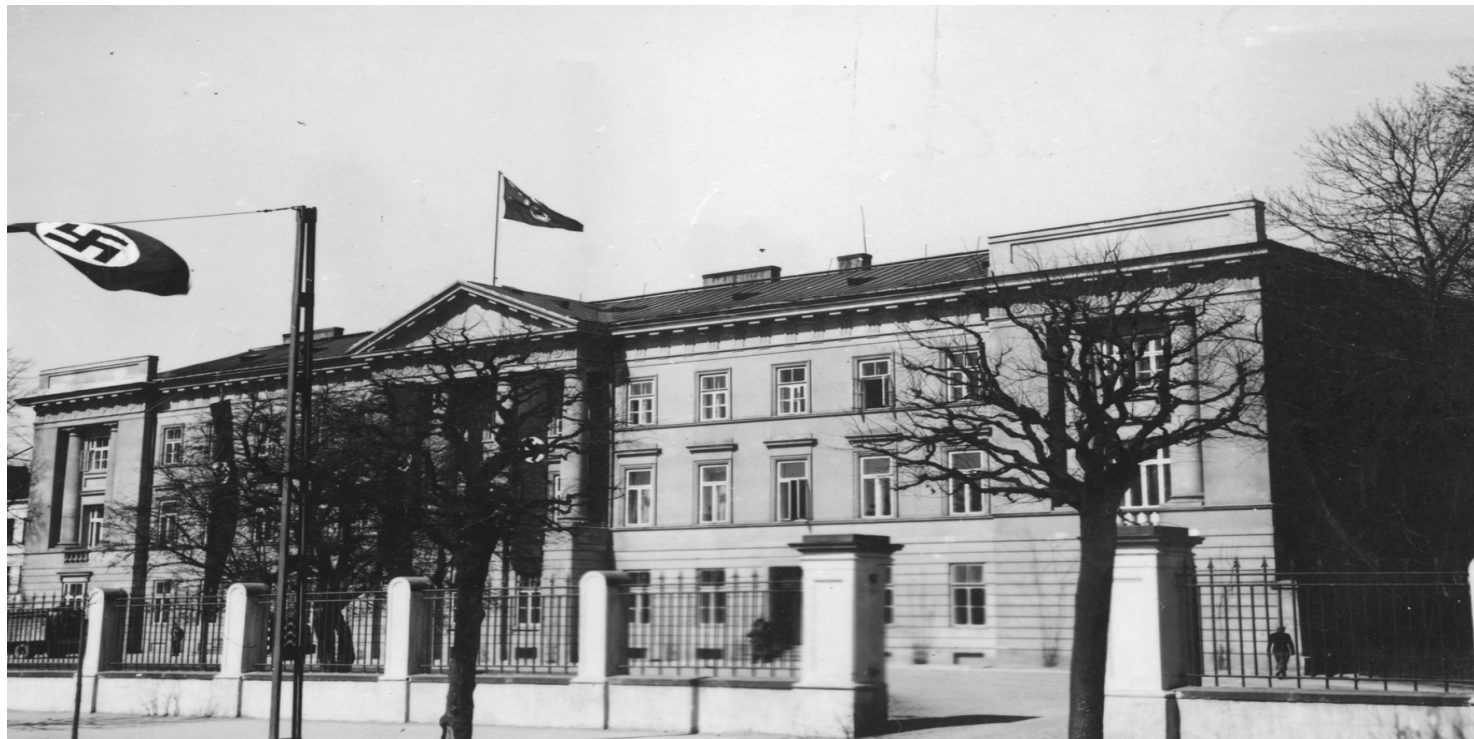

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/okupacja-niemiecka/89180,Represje-niemieckie-wobec-nauczycieli-na-terenie-Kreishauptmannschaft-Busko-w-la.html>

Budynek zajmowany w czasie okupacji przez niemiecką administrację Dystryktu radomskiego (niem. *Distrikt Radom*). Fot. NAC

ARTYKUŁ

Represje niemieckie wobec nauczycieli na terenie *Kreishauptmannschaft Busko* w latach 1939-1945

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

Autor: KAROLINA TRZESKOWSKA-KUBASIK

26.01.2022

Według wykazu nauczycieli w 1938 r. na terenie Kielecczyny było zatrudnionych 7934 pedagogów. W czasie okupacji niemieckiej zginęło ich co najmniej 780, co stanowiło 9,8% ogólnego stanu sprzed wojny.

Według ustaleń autorki niniejszego artykułu w latach 1939-1945 Niemcy zamordowali co najmniej 114 nauczycieli z terenu *Kreishauptmannschaft Busko* – co stanowiło 14, 6% strat pedagogów na terenie Kielecczyny. Co najmniej 23 osoby były ofiarami Zbrodni Katyńskiej, co najmniej 31 zginęło w obozach koncentracyjnych (KL Auschwitz-Birkenau, KL Buchenwald, KL Gross-Rosen, KL Mauthausen, KL Oranienburg, KL Sachsenhausen), a co najmniej 13 pedagogów Niemcy rozstrzelali w egzekucjach.

Aktywność Wiktora Rducha

Jednym z pierwszych posunięć Niemców było zebranie wykazów nauczycieli z terenu powiatu stopnickiego przez kieleckie gestapo. Bez podania przyczyn zwolniono z pracy wszystkie nauczycielki. Represje wobec nauczycieli wzmogły się wraz z przybyciem na tereny *Kreishauptmannschaft Busko* Wiktora Rducha, przeniesionego przed II wojną światową do Denkowa pod Ostrowcem Świętokrzyskim, gdzie był kierownikiem polskiej szkoły II stopnia. Henryk Smarzyński w następujący sposób wspominał jego działalność:

„Cała funkcja jego polegała na szpiegowaniu nauczycielstwa, rewizjach po szkołach, niszczeniu bibliotek, książek szkolnych i w ogóle kultury polskiej. Nienawidził on całą duszą wszystkiego, co polskie, a w pierwszym rzędzie nauczycieli polskich”.

Według danych statystycznych Inspektoratu Szkolnego w Busku-Zdroju z dnia 17 maja 1944 r., od 1 września 1939 r. do 30 czerwca 1944 r., Niemcy zwolnili z pracy 252 nauczycieli.

**Uroczystość poświęcenia
kamienia węgielnego pod budowę
szkoły powszechnej w Busku-
Zdroju, wrzesień 1934 r. Fot. NAC**

Grossaktion

2 marca 1940 r. w Warszawie odbyło się posiedzenie Rady Obrony Generalnego Gubernatorstwa. Efektem narady najwyższych władz GG było przeprowadzenie w poszczególnych dystryktach „Wielkiej Akcji” (*Grossaktion*). W jej wyniku ujęto tysiąc osób, w tym 700 działaczy polskiego podziemia. Aresztując nauczycieli, Niemcy działali z dobrze przemyślanym planem. Zwrócić uwagę należy na fakt, że przedstawiciele tej warstwy społecznej dbali o wychowanie młodzieży w duchu patriotycznym. Przeważająca większość z nich była również zaangażowana w działalność polskiego podziemia.

Wśród nauczycieli zatrzymanych w marcu 1940 r. znajdował się Stanisław Barłóg – kierownik szkoły w Piotrkowicach, a także aktywny działacz ruchu ludowego. Niemcy aresztowali go w marcu 1940 r. i osadzili w więzieniu w Kielcach. 12 czerwca tegoż roku rozstrzelano go w lesie na Stadionie w zbiorowej egzekucji. W ramach niemieckiej akcji *Grossaktion*, w marcu 1940 r. zatrzymano również Bolesława Skrobisza – kierownika szkoły powszechnej we Włoszczowicach. Podobnie jak Barłoga, osadzono go w więzieniu w Kielcach przy ul. Zamkowej, skąd po miesięcznym pobycie wywieziono go do obozu koncentracyjnego KL Sachsenhausen. Zmarł 10 listopada 1940 r.

Außerordentliche Befriedungsaktion

Latem 1940 r. niemieckie władze okupacyjne przeprowadziły nadzwyczajną akcję pacyfikacyjną (*Außerordentliche Befriedungsaktion* – AB). Jej celem było rozbięcie struktur polskiego podziemia poprzez zgładzenie osób zaliczanych do tzw. warstw przywódczych, które stanowiła przede wszystkim inteligencja. Należy zaznaczyć, że na terenie *Kreishauptmannschaft Busko* nie miała ona tak intensywnego przebiegu jak w pozostałych częściach Kielecczyny. Na jego obszarze, głównym sposobem eksterminacji polskich elit były wywózki do obozów koncentracyjnych. Egzekucje były na tym terenie rzadkością.

Budynek zajmowany w czasie okupacji przez niemiecką administrację *Kreishauptmannschaft Busko*, 1942 r. Fot. NAC

Franciszka Nikiela – nauczyciela szkoły powszechnej w Raczycach, Niemcy aresztowali 12 czerwca 1940 r. Wywieziono go do KL Auschwitz, gdzie zginął. 13 czerwca 1940 r. aresztowali nauczyciela z Parchocina – Ludwika Kucharskiego. Wywieziono go do KL Oranienburg, gdzie zmarł. 11 sierpnia 1940 r., Niemcy aresztowali kierownika szkoły powszechnej w Busku-Zdroju – Edwarda Dębskiego wraz z 10 innymi osobami. Oprócz aktywności pedagogicznej w ramach Tajnej Organizacji Nauczycielskiej był zaangażowany w wydawanie pisma organizacji „Cel” – „Wolna Polska”. Za jego aresztowanie najprawdopodobniej odpowiadał Wiktor Rduch, który w początkowym okresie pobytu w Busku-Zdroju, poszukiwał w aktach dawnego Starostwa Powiatowego Stopnickiego informacji o działalności społecznej i politycznej nauczycieli zatrudnionych w placówkach szkolnych w okresie przedwojennym.

Dębskiego zatrzymano za aktywność społeczną przed wojną w charakterze wiceburmistrza Buska-Zdroju, jak i za działalność podziemną. Wraz z Stanisławem Mackiem – nauczycielem, Stefanią Urą, Janem Molisakiem – fryzjerem, Stanisławem Liberą – pracownikiem Sanatorium Policyjnego oraz Zbigniewem Jamrozem osadzono go w więzieniu w Pińczowie, po czym wywieziono do KL Buchenwald, skąd powrócił w 1945 r.

Lehreraktion

Kolejne aresztowania nauczycieli na terenie *Kreishauptmannschaft Busko* miały miejsce w latach 1941-1942. 4 czerwca 1942 r. w całym dystrykcie Radom gestapo przeprowadziło masową akcję aresztowania pedagogów-oficerów rezerwy – w ramach *Lehreraktion*. Zatrzymania przeprowadzono również na terenie *Kreishauptmannschaft Busko*. Aresztowano wówczas 12 nauczycieli i kierowników szkół. Wśród nich znajdowali się: Edward Bijak, Stanisław Błasiński, Józef Cecherz, Piotr Cyga, Stanisław Frelan, Józef Gałka, Dobrosław Markiewicz, Wincenty Nowak, Aleksander Pabian, Eugeniusz Sowiński, Wawrzyniec Tomal oraz

Czesław Stachurski. 6 czerwca 1942 r. przybyli do KL Auschwitz-Birkenau. Z wyjątkiem Czesława Stachurskiego i Dobrosława Markiewicza wszyscy zginęli w przeciągu kilku tygodni.

Egzekucje

Kolejną formą eksterminacji nauczycieli z terenów *Kreishauptmannschaft Busko* były ich rozstrzeliwania. Największa eskalacja niemieckich egzekucji miała miejsce w latach 1943-1944. Odbywały się w różnych częściach *Kreishauptmannschaft Busko*. Ich ofiarami byli głównie nauczyciele zaangażowani w działalność polskiego podziemia. W październiku 1943 r. żandarmeria niemiecka z Buska-Zdroju dokonała aresztowania Michała Janasa – nauczyciela, komendanta Placówki ZWZ AK w Pacanowie. 20 października 1943 r. osadzono go w areszcie powiatowym w Busku-Zdroju. Według ewidencji aresztu powiatowego w Busku-Zdroju, tego samego dnia przeniesiono go do Kielc. Zapewne chcąc ukryć zbrodnię, Niemcy podali fałszywą informację o dalszych losach więźnia. 27 października 1943 r. rozstrzelano go bowiem w egzekucji w rejonie wsi Dobrowoda. Podobny los spotkał nauczyciela szkoły powszechnej w Chmielniku – Kazimierza Drozdowskiego. Niemcy aresztowali go jesienią 1943 r., zaś 3 grudnia 1943 r. rozstrzelali w Lesie Mikułowickim. Nauczycieli rozstrzeliwano również na terenie jednego z największych miejsc kaźni na terenie *Kreishauptmannschaft Busko* – Lasu Weleckiego, oddalonego 4 km od Buska-Zdroju. Stefan Brachowicz zeznawał:

„W roku 1944 jesienią przywieźli 11 ludzi, samych ludzi uczonych i nauczycieli. Ludzi tych rozstrzelali, gdy ci schodzili z auta. Na końcu rzucili między nimi granat ręczny”.

Kolejnym miejscem kaźni nauczycieli z terenu *Kreishauptmannschaft Busko* był cmentarz w Kurozwękach. 23 czerwca 1943 r. we wsi Oględów w gminie Oględów żandarmeria niemiecka dokonała aresztowania żołnierzy Batalionów Chłopskich – Aleksandra Belusiaka - nauczyciela, Józefa Beraka, a także Andrzeja Maja. Tego samego dnia Belusiaka rozstrzelano na cmentarzu w Kurozwękach.

W Stopnicy 30 marca 1944 r. podczas próby ucieczki, Niemcy zastrzelili członka Podobwodu AK „Storczyk”, kierownika szkoły powszechnej w Stopnicy – Tomasza Gromadzkiego. W dniu 22 kwietnia 1944 r. w szkole w Miernowie w gminie Złota odbywały się egzaminy na dwóch tajnych kompletach liczących razem kilkadziesiąt osób. W skład komisji egzaminacyjnej wchodził kierownik szkoły w Miernowie – Stefan Smak, jego żona - Stanisława, Jan Jasiński ps. „Cmok”, „Jesion”, Władysław Domagała oraz Leon Wójcicki. Podczas trwania egzaminów Niemcy dokonali aresztowania nauczycieli. Bronisław Batóg, mieszkaniec Miernowa relacjonował po wojnie:

„W czasie okupacji w szkole w Miernowie istniało tajne nauczanie. W kwietniu 1944 r. żandarmeria

aresztowała nauczyciela gimnazjum [o] nazwisku Jasiński, kierownika szkoły Stefana Samka i dziewięć osób uczących się. Wszystkich wywieziono do Buska-Zdroju. Jasińskiego i Samka umieszczono w piwnicach gestapo, a pozostałe osoby (Batóg Bronisław, Jan Wojas, Władysław Domagała, Wójcicki, Eugeniusz Kulik i czterech innych) osadzono w areszcie żandarmerii. W czasie aresztowania wszystkich pobito. Po badaniach połączonych z biciem całą dziewiątkę przeniesiono do piwnic gestapo. Podczas przesłuchań Niemcy podejrzewali ich o przynależność do organizacji podziemnych. Jasiński zmarł na skutek pobicia”.

Po otrzymaniu wiadomości o aresztowaniu nauczycieli, Jan Pszczoła „Wojnar” – komendant BCh obwodu pińczowskiego zarządził mobilizację oddziałów BCh w celu ich odbicia. Przed wymarszem na akcję „Wojnar” otrzymał meldunek od gońca z Buska-Zdroju, w którym członkowie Obwodu AK Busko nakazywali natychmiastowe zaprzestanie akcji. Pedagodzy mieli być zwolnieni z aresztu przy ul. Kościelnej poprzez wręczenie Niemcom łapówki:

„Już dokonał [„Wojnar” – K. T-K] ostatniego przeglądu i wnet oddział miał wyruszyć, gdy przybył goniec z Komendy AK z Buska z informacją, że sprawę więźniów załatwiono w gestapo i wszyscy wychodzą na wolność”.

Ostatecznie nauczycieli nie zwolniono z aresztu przy ul. Kościelnej. Jan Jasiński „Jesion” najprawdopodobniej został zamordowany 26 kwietnia 1944 r. na jego terenie. Stefana Smaka więziono następnie w Częstochowie, skąd trafił do KL Dachau. Udało mu się przeżyć wojnę.

COFNIJ SIĘ